

ЎЗБЕКИСТОНДА КАТТАЛАР ТАЪЛИМИ: МУАММО ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

Д.М.Ақбаров

А.Авлоний номидаги илмий тадқиқоти институти магистранти

Аннотация: Ушбу мақолада андрогогиканинг пайдо бўлиши ва катталар таълими тушунчалари, катта ёшлилар таълимнинг ўзи хос хусусиятлари ва бунга зарурат масаласи ҳамда бу йўналишда юртимизда амалга оширилаётган ишлар натижалари мавзу доирасида ёритиб ўтилган.

Калит сўз ва тушунчалар: андрогогика, катталар таълими, андрогог, катта ёшлиларни ўқитиш.

Ушбу мақолада андрагогика ва катталар таълими тушунчалари, катталар таълимнинг ўзига хос хусусиятлари ва шартлари ҳамда Ўзбекистонда бу борада амалга оширилаётган чора-тадбирлар баён этилган.

Ключевые слова и понятия: андрогогика, образование взрослых, андрогог.

В данной статье описаны понятия андрогогики и образования взрослых, специфика и условия образования взрослых и меры, принимаемые в этом направлении в Узбекистане.

Key words and concepts: androgogy, adult education, andragog.

This article describes the consipts of androgogy and adult education, the specifics and conditions of adult education and measures taken in this direction in Uzbekistan.

«Андрогогика» атамаси, педагогика ва педагогика тарихи билан шуғулланган немис тарихшуноси Александр Капп (педагог, 1799-1869 йиллар Германия) томонидан киритилган. Мазкур атама Грек тилидан андрос – эркак, одам; агогейн-олиб бориш, етаклаш маъносини англатади. Сўзма-сўз таржима қилинганда эса, андрогогика – бу «катта одамни бошқариш, етаклаш» каби

маъноларни англатади. Бу атама педагогик воқеъликдан пайдо бўлиб, катта ёшли одамни таълим бериш орқали бошқариш, етаклаш каби маънони англатади. Айнан катта ёшдагиларга таълим берувчи педагог андрогог ҳисобланади.

Тобора, шиддат билан тез ўзгараётган замонда яшаётган эканмиз, бевосита барчамизнинг кўз ўнгимизда, ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳаларида, тезкорлик билан ўзгаришлар бўлаётганлигини кузатамиз. Бир неча йил олдин олинган олий маълумот тўғрисидаги мутахассисликлар меҳнат бозорида рақобатбардошликни таъминлай олмаётганлигини ҳаётнинг ўзи кўрсатмоқда. Бу эса ўз ўрнида «таълимнинг узлуксизлиги ва шахс эҳтиёжларига йўналганлиги» тамойилини илгари сурувчи, анъанавий педагогикадан мутлақо фарқ қиладиган, янги йўналиш андрогогика (adult education) бевосита катта ёшлилар таълимининг ўзига хослиги, ушбу йўналишнинг назарий ва амалий масалалари билан шуғулланувчи янги фан соҳаси сифатида ривожланиш босқичига кириб бормоқда.

Андрогогиканинг биз ўрганиб келган анъанавий педагогикадан асосий фарқли жиҳати, таълим бериш жараёнида бевосита таълим берувчининг (Андрогог-катта ёшли кишиларга таълим берувчи шахс) эмас, балки педагогикадан фарқли ўлароқ, таълим олувчининг фаол бўлишлиги билан фарқланади.

Бугунги кунда катта ёшдагиларни ўқитиш ва мутлақо бошқа йўналишларда касбий қайта тайёрлаш йўналишларида, таълим олувчиларга етарли шароит ташкил этишга қаратилган, давлат ва халқаро миқёсда, айнан шу йўналишда фаолият юритувчи таълим марказлари, илмий тадқиқот институтлари мавжуд. Буларга Германиянинг Гамбург шаҳрида жойлашган ЮНЕСКО таълим институти, Франция, Париж шаҳрида жойлашган Халқаро таълимни режалаштириш институти ва Англиядаги Катталар таълимининг миллий институтларини мисол қилиб кўрсатишимиз мумкин.

Ўзбекистонда ҳам катталар таълимини ташкил этиш йўналишида, катта ёшлилар таълимининг педагогик, ижтимоий-иқтисодий ва юридик асослари

шакллантирилган. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июнь кундаги «Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора тadbирлари тўғрисидаги» 4732-сон Фармонининг қабул қилиниши, ушбу йўналишни ривожлантириш учун соҳада амалга оширилаётган чора тadbирлар ифодасидир.

Ер юзидаги бутун инсоният учун, XXI аср бошларига қадар, умумий қилиб олганда педагогика тушунчаси орқали касб-хунарга ўқитилиб, таълим бериб келинган бўлса, бунда асосан аксарият ҳолларда бутун умр давомида битта касб, мутахассисликни эгаллаш етарли ҳисобланган. Педагогика орқали инсон ёшлигида ўрганган, таълим олган мутахассислиги билан умри давомида ўз ўзини банд қилган. Ҳозирги кунда 55-60 ёш ва ундан катта ёшдаги аҳоли вакиллари учун ўзлари эгаллаган касб, мутахассисликларидан ташқари яна бошқа касбни ўрганиш, эгаллаш учун эҳтиёжни ўзи бўлмаган. Масалан, пенсия ёшидаги аҳоли вакиллари ўз даврларида битта мўайян соҳа йўналишида бутун умр фаолият олиб боришганлигини ўша замон талаби бўйича туғри қабул қилиш мумкин, лекин бундай ҳолатни айна ҳозирги тез ўзгарувчан замон талаблари билан қиёслаганда, илм-фан, техника тараққиёти натижасида, янги-янги касбларнинг меҳнат бозорига кириб келиши кузатилмоқда. Яқин ўтмишда бор бўлган касблар ўз аҳамиятини йўқотиб, унга бўлган талабнинг кескин камайиб кетишлиги натижасида, айрим мутахассисликлар меҳнат бозорида ўз ўрнини янги, замонавий касб йўналишларига бўшатиб берди.

Айрим ҳолларда таълим муассасаси иш берувчининг ҳозирги талаб ва эҳтиёжларига мос кадрлар тайёрлагунча, талаба ўзи танлаган йўналиши бўйича ўқишни битириб улгурмай, мазкур талаблар янада ўзгариб кетмоқда.

Ҳозирги кунда, мамлакатимизда катта ёшдаги аҳоли вакилларининг қарийб 60 фоизиди, ўз мутахассислиги бўйича талаб этиладиган зарур билим ва малака етишмаслиги аниқланган. Бунга асосий сабаб сифатида, кўп йиллар давомида аҳоли учун олий маълумотли бўлиш имконияти чекланиб келинганлиги билан изоҳланади.

2019 йилда ўтказилган «Ўзбекистонда катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш, долзарб ҳолат ва ривожланиш истиқболлари» лойиҳаси бўйича ўтказилган сўров натижаларига кўра, мамлакатимизда катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш даражаси бошқа давлатлар билан қиёслаганда анча паст кўрсаткични кўрсатган.

Турли хил соҳа вакилларида иборат, катта ёшлиларга таълим беришни йўлга қўйилиши нимаси билан муҳим саналади?

«Ўзбекистонда катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш, долзарб ҳолат ва ривожланиш истиқболлари» лойиҳаси доирасида олиб борилган тадқиқотлар натижасида, катта ёшли аҳоли вакилларида янги йўналиш, мутахассисликка эҳтиёжи юқори эканлигини кўрсатди.

Шу ўринда 24-33 ёш ораси ёшдагиларнинг 70 фоизидан кўпчилиги, ўзларида билим ва кўникмаларнинг етишмаслигини ҳис қилишган бўлса, шу сўровда қатнашган 34-42 ёшдаги респондентлар ҳам ўзларида билим ва кўникмаларнинг етишмаслигини кўрсатиб ўтишган. Аҳамиятга молик жиҳати шундан иборатки, ушбу сўровномада иштирок этган катта ёшлиларнинг деярли ярми, ўзларидаги билим ва малакани ошириш учун имконият йўқлигини, оилавий шароит туфайли вақт етишмаслигини, ўқиш учун тўлов миқдорлари баланд даражада эканлигини ва энг асосийси иш берувчининг бу борада манфаатдорлиги йўқлигини кўрсатиб ўтишган.

Ўзбекистонда узоқ йиллар давомида, катталар таълимини йўлга қўйиш учун таълим соҳасидаги қонунчилик яхлит бир мукамаллик касб этмаган.

Ўзбекистон Республикаси Олий мажлиси қонунчилик палатаси томонидан 2020 йил 19 май кунида қабул қилинган, Сенат томонидан шу йилнинг 7 август кунида маъқулланган ва 2020 йил 23 сентябрь кунида, «Таълим тўғрисида»ги қонуннинг янги таҳрири Президент томонидан имзоланди ва кучга кирди. Янги таҳрирда қабул қилинган мазкур қонун мамлакатда илк бор таълим хизматлари кўламини сезиларли даражада кенгайтиришга асос бўладиган таълим олишнинг «оилада таълим олиш ва мустақил таълим олиш», «инклюзив таълим», «катта

ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш» каби турли шакллари кўрсатилиб, алоҳида таърифлари берилди.

Шу ўринда, мамлакат Президенти томонидан, Ўзбекистон Республикаси мустақиллигининг йигирма тўққиз йиллигига бағишланган тантанали маросимидаги нутқида алоҳида таъкидланганидек, «Ўзбекистонда янги бир уйғониш-учинчи Ренессанс даврига пойдевор қурилмоқда, ушбу ўта муҳим жараёнда эса, мамлакатда катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш Ватанимиз тараққиётида ҳал қилувчи рол ўйнаши керак».

Катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш бўйича 2016 йилдаги халқаро ЮНЕСКО ташкилотининг ҳисоботида таъкидланганидек, катта ёшдагиларнинг талабларига мутаносиб равишда таълим берилиши йўлга қўйилган мамлакатлар, одатда, юқори ижтимоий – иқтисодий ривожланишга, фуқаролик институтлари ва жамоатчилик ишончига эга. Аксинча, аҳолининг моддий фаровонлиги кўрсаткичлари бўйича катта тенгсизликлар бор мамлакатларда, катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш кутилган натижаларни бермайди.

Катта ёшдагиларга таълим беришни ташкил этишдаги кўпгина ривожланган, чет мамлакатлар тажрибасига таянган ҳолатда, Ўзбекистонда, ўз долзарблигини йўқотмаган бандлик масалаларидаги муаммоларни ҳал этишда, катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим беришнинг бор имкониятларидан деярли фойдаланилмайди. Катта ёшдагиларни ўқитишга мўлжалланган мавжуд таълим муассасалари катта ёшдагилар шу билан биргаликда аҳолининг ишсиз бўлган қатламини янги билим ва кўникмаларга бўлган талаб ва эҳтиёжларини қондира олмайди.

Кўплаб мамлакатларда катта ёшдагиларга таълим бериш ва ўқитишнинг ижобий томонларини яққол кўрсатиб берадиган далиллар мавжуд бўлиб, ушбу мамлакатларда катта ёшлиларга таълим беришни давлат ҳаражати билан таққослашмайди.

Масалан, кўпгина давлатлар ўз бюджетларининг атига 1 фоизидан камини катта ёшдагиларни ўқитиш ва уларга таълим бериш йўналишига ажратади.

Шуниси алоҳида эътиборга молик бўлгани, бу каби мамлакатлардан фарқли равишда Финландия давлати ўз бюджетини 10 фоизини айнан катта ёшдаги фуқароларини ўқитиш ва уларга таълим беришга сарфлаши билан ажралиб туради.

Ўзбекистонда ҳам бу йўналишни ривожлантириш учун бир қанча тизимли чора тадбирларни амалга ошириш лозим. Хусусан, муайян бир давргача катта ёшдагиларнинг таълим олиш борасидаги иштирокларини сезиларли равишда ошириш каби муаммоларга қаратилган катта ёшдагиларга таълим беришни ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш зарур. Норасмий таълим ва информал ўқиш ва уларнинг натижаларини давлат томонидан тасдиқлаш ва сертификатлаштириш тизимини жорий қилиш лозим. Катта ёшлиларни иккинчи ва ундан кейинги касб–хунарга ўқитиш йўналишида фаолият юритадиган тадбиркорлик субъектларини давлат томонидан қўллаб қувватлаш, солиқ ва кредит имтиёзларини жорий этиш мақсадга мувофиқ ҳисобланади. Бу йўналишда катта ёшлилар учун компьютер саводхонлиги кўникмаларини ривожлантириш, онлайн таълим олиш учун зарурий шароитларни ташкил қилган ҳолда янада кучайтириш лозим бўлади. Аҳолининг заиф қатламлари таркибига кирувчи, ижтимоий ҳимояга муҳтож ёшлар, ёлғиз аёллар, жазони ижро этиш муассасаларида сақланаётган маҳкумлар, меҳнат муҳожирлари, ишсизлар ва бошқалар учун сифатли таълим олиш имкониятларини кенг тарғиб қилиш кутилган натижаларни беради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Выступление Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева на торжественном собрании, посвященном 29-й годовщине независимости Республики Узбекистан. <https://president.uz/ru/lists/view/3824>

2. ПҚ-4804-сон 11.08.2020. Камбағал ва ишсиз фуқароларни тадбиркорликка жалб қилиш, уларнинг меҳнат фаоллигини ошириш ва касб-хунарга ўқитишга қаратилган ҳамда аҳоли бандлигини таъминлашга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида <https://lex.uz/docs/4945748>

3. ЎРҚ-637-сон 23.09.2020. Таълим тўғрисида <https://lex.uz/docs/5013007>

4. Особенности обучения взрослых: андрагогика на практике <https://www.unicraft.org/blog/5415/kak-obuchat-vzroslyh/>

5. Андрагогиканинг тараққиёт йўналишлари – тема нучной статьи по наукам об образовании читайте бесплатно текст научно-исследовательской работы в электронной библиотеке Кибер Ленинка <https://cyberleninka.ru/article/n/andragogikaning-tara-iyot-y-nalishlari>

